

*Салих Селимовић**
Сјеница

ДАНАК У КРВИ (ДЕВШИРМА)**

Сажетак

О девширми или данку у крви, аџама огланима и јаничарима писано је доста на основу историјских извора и наше и стране провенијенције. Многи наши историчари су се бавили овом темом као једним од најтрагичнијих процеса који су се дешавали у нашим земљама у првим вековима Османлијске владавине. Разуме се, да су се тиме бавили и бројни турски научници настојећи да томе дају значај једног оправданог процеса у време турско-османске империјалне експанзије ипак признајући да то по шеријату и Кур'ану није било дозвољено. Писано је и слободном нарацијом као што су често чинили књижевници и публицисти. Свако је имао неки свој поглед на ту специфичну појаву насталу на Оријенту коју су у наше земље донели Турци Османлије као освајачи и вишевековни окупатори. Овај рад је део ауторовог истраживања узрока и последица исламизације на српском етничком и културном простору чему су значајно допринели девширма или данак у крви, аџама оглани, јаничари, турски високи државни и верски функционери који су били пореклом из наших крајева.

Кључне речи: данак у крви, аџама оглани, јаничари, робови, Турци Османлије

* Историчар

** Рад је у скраћеној верзији публикован у зборнику „Српска слободарска мисао“ број 105, СРС, Београд, 2018.

Данак у крви или девширма¹ је специфичан систем узимања, школовања и служења султана исламизираних хришћанских мушке деце у турско-османској држави до почетка 17. века. Девширма је био тежак и нехуман облик опорезивања хришћана у Османској Империји који је, највероватније, замењивао главарину или цизију.² То се посебно односи на Румелију или Балканско полуострво (стари назив Хем). Деца су узимана, можда је тачније рећи отимана, јер сигурно родитељима, посебно мајкама, није било лако добровољно давати своју мушку децу. Прави циљ је био да се та најспособнија и најздравија хришћанска деца образују у потпуно турском и исламском духу и безрезервног стављања у султанову службу као његови верни робови (кул), дворски пажеви, аџами оглани, каснији јаничари од којих ће многи бити високе војне старешине и управни функционери као што су санџак-бегови, беглер-бегови, паше и везири као и представници високе уleme. Турски научник Јазичиоглу је још у 14. веку писао „да султан може себи обезбедити положај једино ако располаже благајном и робовима“ (Иналџик 1974, 110). Опет, неки други учењаци су сматрали да владар може да себи обезбеди сигурну власт ако је праведан и ако води рачуна о сиромашном народу. Познати европски политички теоретичар Макијавели је констатовао „да је Османско Царство апсолутистичка монархија заснована на робовском систему“. Османлијско Царство је свакако било теистичка и милитаристичка држава са специфичностима феудалног друштва које су карактерисале тадашњи Исток (Левант), а посебно исламски свет у фази експанзије ислама.³ Тадашњи турски феудални систем није био заснован на крвном племићком наслеђу као што је то био случај у Европи. Зато у тадашњој Турској и није створена наследна аристократија као што је постојала у Европи. Османска Турска је у том процесу војне и територијалне експанзије била и водећа исламска земља са доста задржаних шаманистичких верских традиција (Селимовић 2018, 101).

1 Данак у крви, прикупљање здраве мушке хришћанске деце за јањичарски корпус и пажеве за султанов двор (ичоглан, аџами оглан). Сама рач девширма значи одабрати, изабрати. То „прикупљање“ хришћанске деце је било својеврсно насиље. За родитеље је то био страхан емотиван ударац и губитак. Који то родитељ има вишак мушке деце када је у условима тадашњих пољопривредних радова била веома потребна мушка радна снага. Осим тога одведено дете је одмах исламизовано (потурчено и одвојено од свог народа) и у породици је најчешће сматрано изгубљеним. Касније су узимана и муслиманска деца па је данак у крви изгубио свој смисао, јер муслиманска деца нису могла по шеријату да буду робови.

2 Сама реч девширма, тур.*devsiime*, значи бирање, сабирање.

3 Турски феудализам се доста разликовао од тадашњег европског феудализма.

Према нашој историографији насилно купљење хришћанске мушке деце први је увео османски султан Мурат I око 1365. године. Међутим, познати немачки турколог Бабингер је сматрао да се тај обичај почео уводити још за време султана Орхана I (1326-1359). Има доста историчара који тврде да је девширма или данак у крви дефинитивно установљена тек после познате битке код Ангоре 1402. године између Турака Османлија и Монгола.⁴ Тим првим султанима и Османској Турској, која је била у сталној експанзији, увек је недостајало нових војника, посебно јаничара и ичоглана. Османско царство је и раније имало праксу узимања посебно изабраних војника и младих цивилних заробљеника од поражене стране у своје редове, заправо за потребе султановог двора и војске (јаничара). То су, у ствари, били султанови робови (Иналцик 1974, 110-111). Тај систем робовске војске имали су и владари у тадашњим Египту и Ирану (109). У свом делу Јаничарева успомене, Константин Михаиловић из Островице, између осталог, пише: „...А цар, (султан Мехмед Фатих) стојећи пред вратима (град Ново Брдо на Косову), бирао је младиће на једну страну, а женску чељад на другу страну... младиће је узео себи за јаничаре, а послао их је у Анатолију, преко мора...“ (Михаиловић 1959, 36). Хришћанска деца су девширмом најчешће купљена у новоосвојеним хришћанским земљама, а посебно из Румелије или данашњег Балканског полуострва.⁵ Узимана су српска, грчка, албанска хришћанска, хрватска, бугарска, а међу њима је било деце и робинја и из Русије, Украјине.

Девширма (тур.*devsirme*), тј. данак у крви, како је остало у народној традицији, је била нова војна организација и робовска појава. То је било у складу са турским средњовековним феудалним правом, али је било у супротности са Кур'аном и Шеријатом. Међутим, султани су неретко кршили Шеријат и своје и државне интересе стављали у први план. Они то нису радили само по питању девширме већ су кршили и Кур'ан када је била у питању исламизација граничних и војностратешких подручја Царства. Према томе, девширма је била својеврстан порез у натури или у крви, као што је већ речено Девширмом се требао осигурати довољан

4 Тада су се код Ангоре (садашња Анкара) сукобиле војске султана Бајазита Јилдрима и монголског кана Тамерлана, Тимур Ленка. У тој битки Турци Османлије су доживели тежак пораз, а султан Бајазит је био заробљен. У заробљеништву се тешко разболео и као заробљеник умро. У тој битки је учествовао и српски деспот Стефан Лазаревић као турски вазал кога је сурови Тамерлан заробио, али и пустио да се са остатком своје војске из Самарканда врати у Србију иако је скоро све друге заробљенике тада погубио.

5 Балкански део Турске су Турци називали Рум, Румелија, а турски султани су себе сматрали наследницима царава Источног римског царства.

контингент нових младих, способних и лојалних војника, државних службеника и улеме, али и државних великодостојника и високих војних старешина који су именовани из тих редова (бегови, паше, везири, велики везири). Они су били потпуно зависни од султана, јер су били његови робови који су веома ретко били ослобађани, и то само за неке изузетно велике и важне услуге господару или посебне заслуге у ратовима. За непослушност и за грешке су строго кажњавани. За издају је следила смртна казна, а имовина осуђеног је конфискована у корист Двора или увакуфљавана. Такве строге мере су примењиване и према везирима и великим везирима који су именовани из ових редова без обзира што су неки били и султанови зетови, домазети (на турском *damat* - зет). Међутим, Порта (турска влада, двор, капија) је девширму ипак сматрала само као тешки ванредни намет на хришћанску рају. Статус робова су имали и они ичоглани које је султан понекад поклањао својим пашама и везирима. Највећи број покупљене хришћанске деце после исламизирања и школовања је распоређиван у јаничаре и слани су у њихове велике гарнизоне у Истанбулу, Једрену и другим великим турским градовима.

У почетном периоду су девширмом или данком у крви узимана само деца немуслимана, заправо хришћана.⁶ Девширма није примењивана према Јеврејима и Јерменима. Касније су узимана и деца босанских и албанских муслимана као и муслиманска деца из кавкаског племена Абаза (Имамовић 2007, 142). Ти јаничари и ичоглани из муслиманских редова су у документима називани *potur öglan* или *sunetli öglan*. Историчар Мустафа Имамовић пише да су та деца и дечади муслимани из Босне и од Албанаца и Абаза са Кавказа узимани уз пристанак родитеља. Први султан који је почео узимати и муслиманску децу из тада ретких муслиманских породица у јаничаре (тур. *yeniceri*) из наших крајева био је Мехмед II Фатих (1451-1481). У ствари, та деца која су узимана у аџама оглан, аџама оџак (тур. *acemi öglan*)⁷ постајала су робови и нису могла самостално да одлучују о својој судбини ни када су као одрасли и школовани људи добијала одређене службе уколико нису од султана, великих везира, везира и других велможа добила слободу. Давање слободе свом робу се у исламу сматрало добрим делом (Хити 1973, 178). Ипак, и поред тога, далеко највећи број никада није

6 У Османском царству сви становници који нису били муслимани сврставани су у исту категорију као „немуслимати“. То се да лепо видети и у честим турским пописима.

7 Под појмом аџама оглан подразумевала су се и деца сирочад која су остајала без родитеља па су купљена у време девширме.

добрио слободу. Највећи број те деце су постајали јаничари, нова војска, чувена султанова пешадија наоружана ватреним оружјем. У то време то је била најбоља војска у Европи. У првом периоду јаничари нису могли да се жене. Касније им је то дозвољено, али су могли да се жене само муслиманкама. Први султан који је то дозволио јаничарима био је султан Сулејман Законодавац (Кануни, Величанствени). Према турским историчарима јаничари су били као неки полуробови, јер је у њиховим касарнама ипак било извесне слободе. Примали су плату и добијали пензије када престану да буду способни за војску слично као ветерани у Римском Царству. Јаничари су се често бунили тражећи веће плате, напредовање и боље услове живота.⁸

Деца су купљена повремено, углавном сваке треће, четврте или пете године у освојеним хришћанским земљама, заправо према потреби султановог двора и јаничарског корпуса. Деца су узимана само из сеоских средина. Нису узимани близанци и јединци или ожењени старији дечаци. Узимана су деца од осам и дечаци од 18-19 година. Најчешће непогрешиво су узимана физички најразвијенија, најздравија и најинтелигентнија деца. Деца и дечаци су насилно узимани од својих родитеља. Наш познати историчар Радован Самарџић је на основу старих записа констатовао да је спровођено насиље код узимања хришћанске мушке деце. Због тога су неки родитељи крили ту децу, сакатили прсте десне руке, склањали у планине или ван турске територије, уцртавали крст који се није могао избрисати, давали мито па чак и дечаке женили како би их сачували од девширме (Самарџић 1982, 18-19). Имало је појединачних случајева да су родитељи и давали децу добровољно због великог сиромаштва и глади која је настајала за време ратова, буна, куге. Познати историчар Богумил Храбак износи прве изворе о данку у крви на нашим просторима. О томе Храбак пише: „Први податак о узимању аџамиоглане у нашим земљама даје ферман султана Мехмеда II од 24. септембра 1472. У ферману се јавља дубровачкој властели да је наређено војводи Хамза-бегу да по повереној му области збере „влашке момке“; да Дубровчани не дозволе да се какав Влах или Влашић сакрије на њиховом подруљу нити да преко њихове земље пребегне“ (Храбак 1959, 183). Према

8 Јаничари, јањичари су били нова и стајаћа турска војска за разлику од ранијих племенских војних формација. Формирана је од исламизираних и обучених хришћанских деце која су повремено купљена. Та војска је била пешадија и била је лична султанова и дворска гарда. Наш познати музичар и певач Предраг Цуне Гојковић је певао једну лепу и емотивну песму „Јаничар“ која дочарава сву тежину те наше трагедије у почетним вековима турско-османске владавине.

овом султановом ферману је јасно да су тада хришћанска деца и младићи насилно узимани.⁹

Султан је својим ферманом именовао по једног опуномоћеника и по једног јаничарског официра за сваку провинцију (обично санџак или вилајет). У локалним условима је девширма обављана под контролом локалног кадије и сеоског спахије уз асистенцију сејмена (нека врста жандармерије). Постојала су два центра где су довођена скупљена деца. Ти центри су били у Једрену на нижем и на вишем нивоу у Истанбулу. Након довођења у те центре деца су дељена у две групе. Једни су одмах по првој селекцији слани по Анадолији како би учили језик, обичаје и исламску веру служећи код сељака и других грађана. У ствари, деца су прво превођена у ислам (Зиројевић 2007, 77-78). Они који су имали одличне психофизичке и интелектуалне способности и који су показали успех у обуци и учењу брзо су упућивана у Истанбул и у султанов двор (сарај) као ичоглани, тј. пажеви или дворани. Тада су деца распоређивана у дворску канцеларију (писарницу), ћилер (оставу), хазну (благајну), медресу (верску школу), а неке би слали у војне касарне које су најчешће биле јаничарске касарне или логори. Та селекција је најчешће била непогрешива. Најинтелигентнију и најписменију децу су слали у дворску школу која је давала велико образовање. Могло би се рећи да је та школа тзв. Ендерун била нека врста војне академије или факултета која је давала доста широко образовање. Учили су се језици турски, арапски, персијски, затим калиграфија, математика, књижевност, исламска теологија, шеријат. Велика пажња је посвећивана и војним знањима и физичкој спремности. После првог дела обуке у Једрену деца су тек тада постајала кандидати за јаничаре или за Ендерун, што би се могло са турског превести као питомци или кадети. Они у Ендеруну су називани и „султанови синови“. Школовање и војна обука у тој школи су спровођени у целодневној настави и са великом дисциплином и веома ограниченом личном слободом. Султани су посвећивали велику пажњу школовању, здрављу и напредовању те деце, његових робова. Чак су понекад и сами учествовали у њиховој селекцији којом се долазило до оних који су били најспособнији и најобразованији. Ипак, главни циљ ове специфичне дворске школе је био да се код те деце и младих усади слепа послушност и верност султану, јер су они планирани да у држави заузимају највише и најзначајније положаје (Иналџик 1974, 113). Султанов двор је био

9 Султанови фермани и други акти његовог двора, порте као и прецизни турски пописи су историјски извори првог реда.

центар из којег се владало некада моћном Османском империјом. Све је полазило из овог двора, јер су на све важније положаје у држави именовани султанови робови или слуге (ичоглани, пажеви, дворани). Као што је већ речено, то је био специфичан источњачки робовски или кул систем који је дуго био темељ моћи тадашње Османске империје (Алибашић 2005, 152). Више слободе су имали они који су после прве селекције слани у Јаничарски или Адемијски корпус, али тада нису могли бити продавани или поклањани.¹⁰ Они су тада постајали само султанови војници или гардисти које је он хранио и плаћао. Према томе, јаничари су били прва професионална војска у Европи после Римске империје.

После завршеног школовања у Ендеруну (Једрене), а посебно у Истанбулу, већ одрасли и образовани, могли су после успешне праксе и истицања у ратовима, који су били веома чести, да добијају високе положаје у двору, администрацији, војсци, судству, финансијама, или као верски достојанственици (улема). Та висока улема је углавном школована у султановој верској школи, познатој као Илмија. Ипак, већина њих није могла да остане на султановом двору већ су добијали службе и имања широм Османског царства или су поклањани високим државним функционерима. Неки су постајали спахије и распоређивани су у султанову коњицу. Једни су као султанов поклон додељивани великим везирима, везирима, пашама, али су најчешће и даље остајали у робовском статусу и само због неке велике заслуге су могли добити личну слободу. Они који су задржани на двору као дворски пажеви били су најспособнији и постављани су на дворска звања и високе државне и војне дужности. Често су именовани за санџак-бегове, беглер-бегове, паше, везире и велике везире, затим друге високе државне чиновнике и верске поглаваре. Од деце из данка у крви је било највише санџак-бегова, беглер-бегова, паша, везира, великих везира и високих верских достојанственика у периоду од 15. па све до краја 17. века.

О овој теми можемо указати на још неке интересантне податке са сајта *Wikipedia*. Данак у крви или девширма као древни обичај на Истоку је почео да се постепено урушава још за владавине султана Сулејмана Величанственог (канунија или законодавца), јер је он дозволио јаничарима да се жене, али само са муслиманкама. Други ударац том занимљивом турско-османском систему робова, јаничара и аџама оглана је нанео Сулејманов син и наследник султан Селим II када је дозволио да се деца јаничара могу примати у јаничаре.

10 Јаничарски корпус је основан после освајања Адријанопоља (Једрена, Едирне) 1362. године за време султана Мурата I. Командант корпуса је био јаничарски ага.

Од тада је девширма ретко обављана, јер је као таква постајала све мање потребна. Крај девширме је убрзан када су од 1582. године и званично муслиманска деца, а поготово од када су деца јаничара, узимана у аџама оглане и јаничаре. Зато је од тада тај нехумани, не канонски и не Кур'ански обичај постао потпуно обесмислен (Зиројевић 2007, 99). Данак у крви је и формално укинут одлуком султана Мехмеда IV 1649. године. Јаничари који су сада регрутовани на сасвим други начин постајали су све бројнији и непослушнији. Јаничарски или Аџемијски корпус постао је проблематича за мирф и ред у Царству. Јаничари су дизали честе и крваве буне, тражили веће плате, уцењивали па чак смењивали и убијали султане. Султан Махмуд II успео је да укине јаничарки ред тек 1826. године, што је у Истанбулу довело до великог крвопролића када је друга султанова војска морала да побије неколико хиљада побуњених јаничара.¹¹ Од те 1826. године године у Турској је установљена редовна војска која је позната као низам.

Није утврђен тачан број покупљене хришћанске деце у периоду када су она купљена, тј. од краја 14. до почетка 17. века. Према неким историчарима тај број се креће од 200 000 до 300 000 дечака.

Девширма је био најтежи облик пореза за хришћане. Зато се у народу тај сурови намет и називао „данак у крви“. Нико ме се радо нису давала деца, поготово мушка, и то она најздравија и најспособнија. Осим емотивног родитељског и породичног разлога мушка деца су била веома потребна и као радна снага у сеоским домаћинствима с обзиром на тадашња средства за рад и саму технологију производње. Такође, тешко је родитељима падала и промена вере, јер се тада сматрало да је то дете заувек изгубљено. Родитељи су чак крили и сакатили децу само да их не би Турци насилно одвели. Деца су без свог пристанка превођена у ислам и одрођавана на разне начине, мада је било и оних који нису заборављали своје родитеље и свој завичај. Као репрезентативан пример сећања на завичај и српско порекло најчешће је навођен Мехмед-паша Соколовић Соколи (1505-1579).¹² Мехмед-паша

11 Према неким подацима у том крвавом обрачуну у Истанбулу 1826. године убијено је око 6 000 јаничара.

12 Први турски велики везири српског порекла били су Махмуд-паша Анђеловић за време султана Мехмеда Фатиха и Ахмед-паша Херциговић који је био најмлађи син Стефана Вукчића Косаче. Он је као дечак узет у таоце, али је прешао у ислам, напредовао у школовању и успео се на тако висок положај. Пет пута је био именован за великог везира, што се није десило ни са једним великим везиром у Османској империји. Био је и ожењен Шахзадом, кћерком султана Бајазита II. Било је великих везира који су били и хрватског порекла као што су Рустем-паша и Кујуз Мурат-паша.

је био велики везир 14 година и служио је три султана што није доживео ни један велики везир у Османском царству. Био је ожењен Есмом (*Ismihan*), кћерком султана Селима II. Девширма није била прописана шеријатом, али су султани имали моћ да то не поштују као што неки од њих нису поштовали ни Кур'анску забрану насилне исламизације која је спровођена у девширми, као што је већ речено. Муслимани су имали други однос према том систему аџами оглана, султанових робова, као и према јаничарском оџаку. Они су чак радо давали своју децу у аџами оглане и младиће у јањичаре, јер нису мењала веру ни обичаје, а могли су да напредују до високих положаја и дођу до великих богатстава што је и целу породицу и блиске сроднике доводило у повлаштен и материјални и друштвени положај (Селимовић 2028, 81).

Наш нобеловац Иво Андрић је у свом великом књижевном делу „На Дрини ћуприја“ пластично описао део судбине аџами оглана Мехмед-паше Соколовића, најмоћнијег турског великог везира и градитеља чувеног моста на Дрини у Вишеграду симболизујући обострану повезаност Србије и Босне.¹³ Овај турски велики везир је био 14 година на том положају и служио је три султана. Био је најмоћнији човек у Османској империји тог времена. Други наш човек Ахмет-паша Херцеговић је једини велики везир који је био пет пута именован на ту високу функцију која је била највећа после султана.¹⁴

Међу познатим великим везирима покупљеним девширмом можемо овом приликом поменути следеће: Махмуд-паша Анђеловић (Србин), Јунус-паша (Бугарин), Рустем-паша (Хрват), Ибрахим-паша Паргалија (Грк), Рум мехмед-паша (Грк) и многи други.

13 Бајо, Бајица Соколовић, каснији Мехмед-паша Соколовић, је био чатац у манастиру Милешеву и као писмен дечак је одведен у Једрене где је исламизиран. После је одведен у султанову дворску школу где се веома истакао у образовању и способностима. Веома брзо је напредовао и на крају је завршио као велики везир који је служио три султана и одржао се на тој високој државној функцији више од 14 година. Ниједан велики везир није био толико година непрекидно на том положају. Мехмед-паша Соколовић је био султански зет.

14 Стефан Херцеговић, каснији Ахмет-паша Херцеговић, је био син херцега Стефана Вукчића Косаче. Одведен је као таоц у Једрене где је исламизиран и касније одведен на дворску школу у Истанбул. Као веома способан и образован брзо је напредовао и неколико пута је био именован за великог везира. Био је и султански зет.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Иналцик, Халил. 1959. *Османско царство - класично доба (1300-1600)*. Београд: СКЗ.
- Михаиловић, Константин. 1959. *Јаничарење успомене или турска хроника*. Београд: Споменик САНУ, CVII.
- Самарџић, Радован. 1982. Мехмед-паша Соколовић. Београд: Народна књига.
- Селимовић, Салих. 2018. Девширма или Данак у крви. Београд: СРС.
- Селимовић, Салих. 2018. „И наши муслимани су „Аллахови хришћани“, у: *Да будемо оно што јесмо*. Београд: Српска радикална странка 2018.
- Храбак, Богумил. 1959. „Дубровачки подаци о данку у крви“. *Историјски записи*, година XII, свеска 3-4, Титоград.
- Alibašić, Ahmet. 2005. *Historija Osmanske države (hrestomatija)*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Hiti, Filip. 1973. *Istorija Arapa – drugo izdanje*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Imamović, Mustafa. 2007. *Historija Bošnjaka*. Novi Pazar: CBS.
- Zirojević, Olga. 2007. *Srbija pod turskom vlašću 1459-1804*, Beograd.

Salih Selimović*Sjenica*

DEVSHIRME OR DEVŞIRME

Resume

O devshirme or tribute in blood, adžami Oglan and Janissaries much has been written on the basis of historical sources and our and foreign provenance. Many of our historians have dealt with this issue as one tragic process. It is understood that they were doing and many Turkish scientists trying to give it the character of a legitimate process at the time of the Turkish-Ottoman imperial expansion, however, recognizing that this Shariah and Quran'anu not allowed. It is written and free narration as they often did the scribes. Everyone had some of your views on this specific phenomenon caused by the Orient in our land brought the Ottomans as conquerors and invaders many centuries. This work is part of the author's research into the causes and consequences of Islamization in the Serbian ethnic and national space which have significantly contributed to devshirme, adžami Oglan and janissaries.

Keywords: tribute in blood, adžami Oglan, Janissaries, slaves, Turks.*

* Овај рад је примљен 1. фебруара 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. фебруара 2022. године.